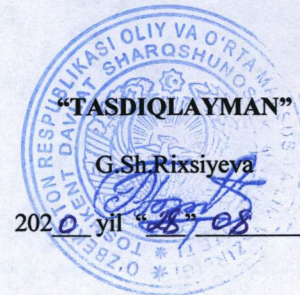

O'ZBEKISTON RESPUBLIKASI
OLIY VA O'RTA MAXSUS TA'LIM VAZIRLIGI

TOSHKENT DAVLAT SHARQSHUNOSLIK UNIVERSITETI

TARJIMASHUNOSLIKNING KOGNITIV ASOSLARI

FAN DASTURI

Bilim sohasi:	100000 – Gumanitar soha
Ta'lim sohasi:	120000 – Gumanitar fanlar
Mutaxassislik:	5A120201 – Qiyosiy tilshunoslik, lingvistik tarjimashunoslik (sharq tillari bo'yicha)

Toshkent – 2020

up

2015

Fan/modul kodi 5ATKA124		O'quv yili 2020-2021	Semestr 1	ECTS - Kreditlar 4	
Fan/modul turi Majburiy		Ta'lim tili O'zbek/rus		Haftadagi dars soatlari 4	
1.	Fanning nomi	Auditoriya mashg'ulotlari (soat)		Mustaqil ta'lim (soat)	Jami yuklama (soat)
	Tarjimashunoslikning kognitiv asoslari	60		90	150
2.	I. Fanning mazmuni Fanni o'qitishdan maqsad – magistrant-talabalarga tarjimashunoslikning fanining dolzarb muammolari, tarjima nazariyasini inson ongi faoliyati, uning olamni yaratish jarayonida aks topishi bilan bog'liq hodisalar tahlili, aslyat va tarjima matni o'rtasida turli kesmlarda kechadigan munosabatlar, mazmunining lison madaniy hodisa ekanligi va uning tillararo munosabatlar doirasida qayta shakllanishi kabi qator masalalar zamonaviy kognitologiya nuqtai nazaridan yoritish, tarjima amaliyoti modellari, tarjimonning lisoniy tafakkur faoliyatini ta'minlovchi turli ko'rinishdagi omillar va ularni harakatga keltiruvchi mexanizmlar, tarjima shaxsi qobiliyatini shakllantiruvchi qatlamlar tadqiq-tavsifi kabi zaruriy tushunchalarni berishdan iborat. – Fanning vazifasi – magistrant-talabalarni tarjima nazariyasi haqidagi turlicha qarashlar va tarjimashunoslikning mustaqil fan sifatida vujudga kelishi va shakllanishi, uning tarixiy ildizlari; tarjima tarixi, nazariyasi va tanqidi kabi tarkibiy qismlari; jahon tamaddunida tarjimaning o'rni va roli; o'zaro aloqalar rivojida tarjima; o'zaro aloqa va adabiy ta'sir, tarjima maktablari; tarjima qonuniyatlari; tarjima amaliyotidagi turli tajribalar; davrlar va tarjima prinsiplari va boshqalar haqida atroflicha ma'lumot olib, tarjima nazariyasining metodologik poydevori, tarjima faoliyati, lisoniy ong, tarjima jarayonining lingvo-kognitiv modellashtirish, ma'no va tarjima muammosi, voqelik idroki, uslub va vosita tanlovining kognitiv amallari, lisoniy faoliyat, tarjima kompetensiyasi va uni shakllantiruvchi omillar singari tarjimashunoslikning kognitiv asoslariga oid muhim masalalar bilan tanishtirishni ko'zda tutadi. II. Asosiy nazariy qism (ma'ruza mashg'ulotlari) II.1. Fan tarkibiga quyidagi mavzular kiradi: 1-mavzu. “Tarjimashunoslikning kognitiv asoslari” fanining predmeti, maqsadi va vazifalari “Tarjimashunoslikning kognitiv asoslari” fanining predmeti, maqsadi va vazifalari. Tarjimashunoslikning asosiy nazariy masalalari. Bu masalalarni guruhlashtirish va tasnif qilish. Tarjima va tarjimashunoslik haqida turlicha qarashlar. Tarjimaning nazariy masalalari bilan shug'ullangan				

	tarjimashunoslar. Tarjima haqidagi fikrlar rivoji. Ilk tarjimalar va tarjimonlar. Lingvistik tarjimashunoslik terminologiyasi. Badiiy asarlar tarjima prinsiplari va usullari. Kognitologiya atamasi talqini. 2-mavzu. Tarjima nazariyasining metodologik poydevori Tarjimashunoslik fanining tarkibiy qismlari: tarjima tarixi, tarjima nazariyasi, tarjima tanqidi. Ularning o'rganish sohalar. Tarjimaning sohalar, janrlar, tillar va davrlar bo'yicha bo'linishi. Tarjimashunoslikning yangi yo'nalishlari. Tarjima haqidagi ilk fikrlar. Tarjimashunoslikning fan sifatida qaror topishi va o'qitilishi. Maqolalar, ma'ruzalar, risola va monografiyalar. Metodologik noturg'unlik. Qiyosiy va chog'ishtirma tilshunoslik hamda tarjima nazariyasi. L.M Alekseyeva, N.K.Garbovskiy, D.Seleskovich, S.Bassnett, M.M. Baxtin, Yu. Kristeva, V.N.Komissarov, J.Derrida, J.Xolms nazariy qarashlari. 3-mavzu. Tarjima faoliyati va bilim zahirasi Tarjima jarayonining kognitiv xususiyatlari, tarjima faoliyatining kontseptual asoslari. Bilim qadriyati. Bilim axborot manbai sifatida. Tarjimon faoliyati. Lisoniy va nutqiy faoliyat. Lisoniy bilim. Lisoniy mazmun. Inson ongi. Lisoniy tafakkur. Matn tilshunosligi. Grammatik hodisalarning psixologik kategoriyalari. Sxema (freym) nazariyasi. Bilim sxemalari. Freym, senariy, skript, sxema geshtalt – namunaviy bilim tuzilmalari. A.A.Leontev, G.Ekbald, A. Noybert, N.N. Boldirev, N.I.Jinkin, A.A.Zalevskaya nazariy qarashlari. 4-mavzu. Tarjima jarayoni tadqiqining kognitiv tamoyillari Kognitiv yondashuv. Kognitiv va empirik tarjimashunoslik. Relevantlik nazariyasi. Inverentsiya – kontekst va relevantlik tamoyili. Kontekst - kognitiv muhit. Lisoniy shakl va ong munosabatining diskurs va badiiy asar matnida aks topishi muammosi. Diskursiv dunyo. Lisoniy va kontekstual stuktura. Dinamik ekvivalentlik yoki o'zaro muloqot ekvivalentligi. Kognitiv ko'chim tamoyili. Tashqi va ichki kontekst. Kognitiv holatlar. Kognitiv qoliplar. M.Ya.Tsvilling, D. Sheperber, D. Vilson Ernst Avgust Gutt, G.Kuk, Sh.Safarov, M.Makarov, V.Vilss nazariy qarashlari 5-mavzu. Tarjima faoliyati va lisoniy ong Kontseptual ma'no. Emotsional ma'no. Madaniy mohiyat. Nutqiy ifoda, semantik komponent kontseptuallashuvi. Tafakkur yo'nalishlari va mexanizmlari harakatlanishi. Lisoniy madaniyat – steriotiplar va kognitiv qoliplar majmuasi. Ma'naviy va mantiqiy assotsiatsiyalar. Asliyatning semantik tabiati. Milliy ong. Tillararo asimmetriya hodisasi. Ma'noning madaniy, kontekstual va kognitiv qatlamlari. Lisoniy kodlashtirish. Lisoniy idrok namuna-modellari. Kognitiv tamoyillar. Asliyat va tarjima tili birliklari, asliyat va tarjima matni. Tarjima konteksti. Lingvistik qoidalar.
--	--

	topshirish.
6.	Asosiy adabiyotlar 1. Ochilov E. Tarjimashunoslikning nazariy masalalari. (o'quv qo'llanma). – Toshkent: Sharqshunoslik instituti, 2014. 2. Usmanova Sh., Rixsiyeva G. Madaniyatlararo muloqot (o'quv qo'llanma). – Toshkent, 2017. 3. Usmanova Sh. Tarjimaning lingvomadaniy aspektlari (darslik). – Toshkent: ToshDSH, 2017. Qo'shimcha adabiyotlar 3. Mirziyoyev Sh. "Tanqidiy tahlil, qat'iy tartib-intizom va shaxsiy javobgarlik – har bir rahbar faoliyatining kundalik qoidasi bo'lishi kerak". – Toshkent: O'zbekiston, 2017. – 56 b. 4. Mirziyoyev Sh. "Erkin va farovon, demokratik O'zbekiston davlatini birligida barpo etamiz". –Toshkent: O'zbekiston, 2017. – 56 b. 5. Тер-Минасова С. Г. Язык и межкультурная коммуникация. –М.: Слово, 2000. –624 с. 4. Фалькова Е.Г. Межкультурная коммуникация в основных понятиях и определениях. Методическое пособие. СПб.: Ф-т филологии и искусств СПбГУ, 2007. –77 с. 6. G'afurov I. Tarjimashunoslik mutaxassisligiga kirish. (o'quv qo'llanma) – T., 2008. – 117 b. Axborot manbalari 7. http://www.ziyo-net.uz 8. http://www.natlib.uz 9. http://www.bookfi.com
7.	Fan dasturi Oliy va professional ta'lim yo'nalishlari bo'yicha O'quv-uslubiy birlashmalar faoliyatini Muvofiqlashtiruvchi Kengashning 2020 yil "29" 08 dagi 4 -sonli bayonnomasi bilan ma'qullangan. O'zbekiston Respublikasi Oliy va o'rta maxsus ta'lim vazirligining 2020 yil "29" 08 dagi 452 - sonli buyrug'i bilan ma'qullangan fan dasturlarini tayanch oliy ta'lim muassasasi tomonidan tasdiqlashga rozilik berilgan.
8.	Fan/modul uchun mas'ullar: PhD.N.Xodjaeva – TDSHU, "Tarjimashunoslik va xalqaro jurnalistika" kafedrasida o'qituvchisi, filologiya fanlari bo'yicha falsafa doktori.
9.	F.f.n. E.Ochilov – O'zR FA O'zbek tili, adabiyoti va folklori instituti katta ilmiy xodimi. PhD. X.X.Hamidov – TDSHU, "Tarjimashunoslik va xalqaro jurnalistika" kafedrasida mudiri, dotsent.

	15.Zalevskaya A.A.nazariy qarashlari. 16.Tsvilling M.Ya. nazariy qarashlari 17.Sheperber D va Vilson D. nazariy qarashlari 18.Ernst Avgust Gutt nazariy qarashlari 19.Kuk G. nazariy qarashlari 20.Safarov Sh. nazariy qarashlari 21.Makarov M. nazariy qarashlari 22.Mahmudov N. nazariy qarashlari 23.Vilss V. nazariy qarashlari 24.Nayda Yu. nazariy qarashlari 25.Yakobson R. nazariy qarashlari
3.	V Fan o'qitilishining natijalari (shakllanadigan kompetensiyalar) Fanni o'zlashtirish natijasida talaba: • Fanni o'zlashtirish natijasida magistrant; • Tarjima asarlarini baholay olish; • Tarjimashunoslikning asosiy tadqiq va tahlil usullarini tarjimalarga qo'llay bilish; • Turli xarakter va uslubdagi asarlarni tarjima qilish va ularga baho bera olish; • Tarjimashunoslikning asosiy nazariy masalalari xususida fikr yurita bilish; • Tarjima ishini to'g'ri tashkil qila olish; • Tarjima metodlarini tarjima, tadqiqot va o'quv jarayonida tatbiq eta olish; • Olingan nazariy bilimlarni asarlar tarjimasi va tahlilida qo'llay olish; • Tarjimada til vositalarini ongli ravishda tanlash; • Leksik, semantik, frazeologik uslubiy matnlarni o'ziga xosliklarini ona tili va chet tillarida inobatga olish malakasini egallashga imkon yaratishni bilishi va ulardan foydalana olish ko'nikmalariga ega bo'lishi kerak.
4.	VI. Ta'lim texnologiyalari va metodlari: • ma'ruzalar; • interfaol keys-stadilar; • seminarlar (mantiqiy fiklash, tezkor savol-javoblar); • guruhlarda ishlash; • taqdimotlarni qilish; • individual loyihalar; • jamoa bo'lib ishlash va himoya qilish uchun loyihalar.
5.	VII. Kreditlarni olish uchun talablar: Fanga oid nazariy va uslubiy tushunchalarni to'la o'zlashtirish, tahlil natijalarini to'g'ri aks ettira olish, o'rganilayotgan jarayonlar haqida mustaqil mushohada yuritish va joriy, oraliq nazorat shakllarida berilgan vazifa va topshiriqlarni bajarish, yakuniy nazorat bo'yicha yozma ishni

6-mavzu. Tarjima jarayonini lingvokognitiv modelashtirish Model va modelashtirish. Tarjima modeli. D. Jil modeli - lisoniy va nolisoniyl bilimlar, axborot va terminlar, matn mazmuni: haqiqiylik, to'g'rilik va ishonchlilik, adekvatlik, qabul qilish. S.Nord modeli – Asliyat matni tahlili, asliyat matni, asliyat tarjimasi uchun muhim bo'lgan elementlar. Tarjima matni tahlili, tarjima matni, tarjima matni sintezi. Sinxron tarjima xarakatlari: eshitish va tahlil, mazmunni qayta yaratish-diskursiv birlikni yaratish, qisqaxotira bilan bog'liq xarakatlar. D.Kirali talqini: uzoq xotira. Madaniy, ijtimoiy, sxema. Matn freymi. Tarjima sxemasi. Leksik-semantik bilim. Morfo-sintaktik freymilar. Asliyat va tarjima lisoniy belgilari. Denotativ (situativ) model. Ekvivalentlik pog'onalari modeli. Tarjimaning axborot modeli. Tarjimaning semiotik modeli. Qonuniy muqobillar modeli. Transformatsiya modeli. Xalqlar va tillar. Jahon tillari. Tarjimaning lisoniy va g'ayrilisoniy muammolari. Grammatika va tarjima. Erkalash va kichraytirish qo'shimchalari tarjimasi. Soxta ekvivalent va tarjima. Tarjimada jins kategoriyasi. 7-mavzu. Ma'no va tarjima muammosi Semantik nazariya. Ma'no va mazmun. Tiliga propozitsion (semantik), pragmatik yoki vazifaviy nuqtai nazardan yondashish. Ongning o'zaro munosabati. Tafakkur tili. Kontsept, prototip, konnotativ ma'no. Propozitsiya (referent) ma'noni prototip, emotsional turlaridan farqlash. Kontseptual va fonetik farqlar. Semantik maydon va lug'aviy to'plam. Muloqotning ekspressivlik jihat va imperative vazifani bajarish. Ob'yektiv ma'no. Kognitiv semantika. Kognitiv markaz. Til egasining kognitiv faoliyati cheksizligi. Assotsiativ fikrlash. Sistem-sinergetik qonuniyatlar. Semantik filtr. Sub'yektiv idrok. Dinamik muqobillik. Formal muqobillik. Dinamik ekvivalentlik. Funktsional ekvivalentlik. Moslashuv tamoyillari. Funktsional tarjimashunoslik. Skopos nazariyasi. 8-mavzu. Voqelik idroki va tarjima faoliyati Kognitiya va bilim. Epistemologik kategoriya. Diskreptivist tarjimashunoslik. Qiyosiy-analitik tahlil metodi. Chog'ishtirish xarakati. Vostiachi g'oya va vositachi tushuncha. Transformatsiya va variantlashuvlar. Kognitiv motiv va tamoyillar. Nisbiylik nazariyasi. Olam lisoniy manzarasining poydevori kategoriyalashtirish amallari. Tarjimon kognitiv va nutqiy tafakkur harakatlari. Neologizmlar tarjimasi. Tillararo terminologik nomuqobilliklar. Pragmastilistik usul. Geshtalt nazariyasi. 9-mavzu Tarjimada uslub va vosita tanlovinin kognitiv amallari Tarjima etikasi. Tarjimon idiositili. Lingvokognitiv stil. Tarixiy stilizatsiya. Zamonaviylashtirish yoki tarixiylashtirish muammosi. Ratsional to'xtam. Tarjima faoliyatida kreativlik. Kreativ sotqinlik. Kreativ chekinish. Tarjima jarayonining evristik harakatlari. Muqobillik me'yorlari. Deduktiv	
---	--

strategiya va abduksiya. Muallif uslubi unsurlari. Muallif va mutarjim uslubining bir-biriga mos kelish va mos kelmaslik muammosi doirasida tarjimaning ikki prinsiplal masalasi: 1. O'zgani taqdim qilish. 2. O'zni taqdim qilish. Yoki 1. Tarjima asari – tarjima asari. 2. Tarjima asari – original asar. Uslub muammosining ikki tomoni: 1. Yozuvchi uslubining tarjimon uslubiga ta'siri. 2. Tarjimon uslubining yozuvchi uslubiga ta'siri. Uslubiy moslashtirish. Individual uslub va tarjima. Personajlar nutqi tarjimasi. Uslub qatlamlari: Tantanavor uslub . O'rta uslub . Jaydari uslub. Qo'pol uslub. Mumtoz adabiyot asarlari va qadimgi madaniy yodgorliklarni tarjima qilishning uch prinsipi: 1. Funktsional-tarixiy prinsip. 2. Tarixiy uslubiy moslashtirish prinsipi. 3. Modernizatsiya prinsipi.

10-mavzu. Tarjimonning lisoniy shaxs sifatida bajaradigan faoliyati

Belgining tabiati semiozis jarayoni sifatida. Rerezentament, designat, interpretant, interpretator. Kommunikativ yetuklik. Lisoniy shaxs. Personomatin. Lisoniy – semantic sath (leksikon). Lisoniy – kognitiv sath (tezarus). Motivlashuv talabi sathi (pragmatikon). Axborotni juft (ikki marotaba) kodlashtirish mexanizmlari. lisoniy-semantik va lingvokognitiv sathlar o'zaro aloqasi. Bilingvizm. Bilingvizm hodisasining ikki ko'rinishi: bir millat vakilining boshqa tilda ijod qilishi, bir millat vakilining ikki va undan ortiq tillarda baravar ijod qilishi. Zullisonaynlik. Bilingvizm hodisasining xarakteriga ko'ra tiplari: genetik jihatdan umumiy bo'lgan tillarga mansub milliy adabiyotlarning o'zaro aloqasi natijasida yuzaga kelgan zullisonaynlik hodisasi, genetik jihatdan mutlaqo yaqinligi bo'lmagan tillarda ijod qilish, geografik omil. Tarjima jarayoni va mahsuli. Tarjima-dasturi. Tarjima faoliyati: retseptiv (idrok etish) va reproduktiv(qayta yaratish) harakatlari. Tarjimon faoliyati semantik jihati: interpretative semantika va reprezentativ semantika. Nutqiy-lisoniy faoliyat: ma'nolashtirish, fokallashtirish, asliyat interpretatsiyasi va qayta ma'nolashtirish, ma'noni faollashtirish, modallashtirish va verballashtirish amallari.

11-mavzu. Tarjima kompetentsiyasi va uni shakllantiruvchi omillar.

Tarjima kompetentsiyasi. Tarjima tilini ideomatik darajada bilish. Asliyat va tarjimaning kommunikativ qiymatini mosligini saqlash. Dinamik ekvivalent. Madaniy tarjima qilinmaslik. Tarjimon professionalizmi. Tarjima kompetentsiyasi tarkibiy qismlari: bilim-mahorat-ko'nikma. Situativlik xususiyati. Lisoniy kompetentsiya. Matn kompetentsiyasi. Mavzu (soha) kompetentsiyasi. Madaniy kompetentsiya. O'g'irish kompetentsiyasi. Nollisoniy bilim kompetentsiyasi. Psixo-fiziologik kompetentsiya. Kasbiy kompetentsiya. Strategiya kompetentsiyasi. Kommunikativ-funksional kompetentsiya. Zamon kategoriyasi: arxaiklashuv, tarixiylashuv, zamonaviylashuv va neytrallashuv. Davrlar va tarjima prinsiplari. Matn va talqin munosabati. Tarjimonning matnning tushunishi va talqin qilishi. Xato talqin va noto'g'ri tarjima. Matnning zohiriy va botiniy ma'nosi. Ma'no

qatlamlari va tarjima. So'zning ma'no tovlanishlari. Asliga teskari tarjimalar. Til vositalarini tanlash jarayoni. Tarjimonning so'z bilan ishlash mahorati. Muayyan olingan matnni bir necha xil tarjima qilish imkoniyatlari. Matn xarakteri va tarjima uslubi. Etnomadaniy kontekst. A. Chestermen nazariy taqsimoti. B.Uels tasnifi. Tarjima qobiliyati va madaniy oqsoqlik.

III. Amaliy mashg'ulotlari bo'yicha ko'rsatma va tavsiyalar

Amaliy mashg'ulotlar uchun quyidagi mavzular tavsiya etiladi:

1. Kognitologiya ta'rifi va tasnifi
2. Metodologik tasniflar
3. G'arb va Sharq nazariyotchilari tasnifi
4. Lisoniy va nutqiy faoliyat turlari.
5. Kognitiv tamoyillar tasnifi
6. Kognitiv holatlar xususiyatlari.
7. Lisoniy bilim tasnifit
8. Ma'no qatlamlari
9. D. Jil modeli
10. S.Nord modeli
11. Ma'no va mazmun tafovvutlari
12. Voqelikni idrok etish omillari
13. Kognitsiya va bilim.
14. Tarjimon idiostili.
15. Zamonaviylashtirish yoki tarixiylashtirish muammosi.
16. Ratsional to'xtam. Tarjima faoliyatida kreativlik.
17. Kommunikativ yetuklik.
18. Nutqiy-lisoniy faoliyat amallari
19. Tarjima kompetentsiyasi turlari.
20. Milliy xos so'zlar tarjimasi xususiyatlari

IV. Mustaqil ta'lim va mustaqil ishlar

1. Alekseyeva L.M. nazariy qarashlari
2. Garbovskiy N.K. nazariy qarashlari
3. Seleskovich D. nazariy qarashlari
4. Bassnett S. nazariy qarashlari
5. Baxtin M.M. nazariy qarashlari
6. Kristeva Yu. nazariy qarashlari
7. Komissarov V.N. nazariy qarashlari
8. Derrida J. nazariy qarashlari
9. Xolms J. nazariy qarashlari.
10. Leontev A.A. nazariy qarashlari
11. Ekbal G. nazariy qarashlari
12. Noybert A. nazariy qarashlari
13. Boldirev N.N. nazariy qarashlari
14. Jinkin N.I. nazariy qarashlari